

Handlingsplan för språk- läs- skriv- utveckling i förskola, fritidshem och skola

**En rekommendation
som stöd och hjälp för verksamheterna.**

Obligatoriska delar som anges ska följas.

fastställd i barn- och grundskolenämnden 2008-01-23, § 27

reviderad i BgN 2009-06-10, § 104

reviderad i BgN 2012-05-02, § 72

Syfte

Syftet med denna handlingsplan är att skapa ett stöd till lärarna i kommunen så att de kan bedriva sådan undervisning att alla elever blir framgångsrika i sin språk-, läs- och skrivutveckling. Obligatoriska delar som anges, ska följas.

Bakgrund

Människans förmåga att läsa har en förhållandevis kort historia. Man tror att de första skriftspråken började utvecklas för 4-5000 år sedan. Skrivkonsten och läsandet var länge förbehållet en avgränsad elit och det är först under de senaste århundradena som det skrivna språket varit tillgängligt för en bredare allmänhet. Globalt sett har idag endast 15% av alla världens språk ett skriftspråk. Skriften och därför också läsandet är en kulturell företeelse och är inte genetiskt betingat, som att lära sig tala och gå, utan måste läras in. I dag ställs stora krav på människors läs- och skrivförmåga. Läsandet är en kommunikativ färdighet som omfattar många dimensioner. Det finns många olika läsararter som till exempel att läsa och tolka vägs skyltar, läsa ett matrecept, läsa textremsan på TV, läsa meddelanden och texter på dator, läsa tidningen, läsa skönlitterära texter eller faktatexter. I engelsk litteratur kallas läsförmåga i vid bemärkelse ”literacy” och definieras enligt OECD (1995) som:

Förmågan att använda tryckt eller handskriven text:

- för att fungera i ett samhälle och fylla kraven i olika vardagssituationer
- för att kunna tillgodose sina behov och personliga mål
- för att förkovra sig och utvecklas i enlighet med sina personliga förutsättningar

Försämrad läsförmåga

I ett internationellt perspektiv har Sverige fått backa från tidigare toppplaceringar i läsning och orsakerna till detta är många och komplexa. På beställning av Skolverket har två konsensusrapporter gjorts. De bygger på djupintervjuer med 24 disputerade läsforskare och ger en sammanfattning av deras syn på hur en framgångsrik läs- och skrivinlärning ska bedrivas. Dessutom belyses problematiken med att många av våra elever med åren blivit sämre läsare. I Konsensusrapporten beskrivs också följande brister:

En orsak är att lärare idag i sin grundutbildning inte har fått samma kunskaper i läs- och skrivinlärning som tidigare generationers lärare.

En annan orsak är att majoriteten av landets kommuner inte på ett systematiskt sätt överfört mångårig kunskap och erfarenhet från äldre till yngre lärare. Dessa faktorer, tillsammans med brist på specialpedagogiska resurser, otillgängliga läromedel samt begränsad flexibilitet av organisatoriska ramar, är några av de orsaker som bidrar till att det finns många barn, unga och vuxna som har läs- och skrivsvårigheter.

Läraren är viktig

I konsensusrapporterna framhålls lärarens viktiga roll i elevens läsutveckling. Det handlar om hög kompetens i teori och praktik men också om lärarens engagemang i elevens läsprocess. Ett systematiskt, strukturerat och välplanerat arbetssätt, med kartläggning som ett verktyg, är vad konsensusforskarna rekommenderar för att läraren ska lyckas utveckla elevernas läs- och skrivförmåga och förhindra att läs- och skrivproblem uppkommer. Det är viktigt att pedagogiska insatser alltid erbjuds efter genomförd kartläggning enligt Konsensusrapporten.

En uppfattning som framförs i nästan samtliga forskarintervjuer är att de system för bedömning av läs- och skrivutveckling som finns är otillräckligt kopplade till pedagogiska insatser. Om testning och bedömning genomförs utan att det har någon pedagogisk innebörd är testningen meningslös eller till och med skadlig.

God läsutveckling

Viktigt är att lärandet är motiverande för eleven. God läsutveckling innebär ett aktivt förhållningssätt till språket i fem dimensioner. Dessa består av fonologisk medvetenhet, ordavkodning, flyt i läsningen, läsförståelse och läsintresse. Det senare dvs. läsintresset kan vara en av de mer svårlösta beståndsdelarna i processen. Elever, som knäcker koden men inte fortsätter att läsa för att de inte hittar meningsfull litteratur, kan få läs- och skrivsvårigheter på grund av för lite träning. Det är tyvärr ofta förekommande, speciellt bland pojkar. Eftersom det visar sig att ett ökande antal elever får svårigheter med läsning och/eller skrivning behöver skolan både utveckla lärmiljön och fungerande stödåtgärder.

Uppföljning av handlingsplanen

Rektor är ansvarig för implementering och uppföljning. Uppföljning av språk-, läs-, och skrivutvecklingsarbetet utifrån handlingsplanen ska göras lokalt årligen och redovisas i kvalitetsarbetet.

Skellefteå kommuns handlingsplan för språk-, läs- och skrivutveckling utarbetades 2007 av en arbetsgrupp bestående Brita Hjelm-Brännström, Gunnel Tegenfeldt och Elisabet Wahlberg, utvecklingspedagoger och specialpedagoger i Skellefteå kommun. Med tillstånd användes Leksands kommuns handlingsplan för läs- och skrivutveckling som underlag för arbetet.

Handlingsplanen reviderades första gången 2009 av ovanstående arbetsgrupp. Handlingsplanen reviderades andra gången 2012 av Gunilla Bohman och Brita Hjelm-Brännström.

Skellefteå 2012-04-05

Grundläggande arbete i stimulerande lärandemiljö	Kartläggning	Undanröja hinder för utveckling/åtgärder
<p>Förskolan erbjuder lustfylld språkstimulerande miljö och språkutvecklande pedagogik. Förskolan tar till vara alla barns språk, erfarenheter och kultur.</p> <ul style="list-style-type: none"> • samarbete med hemmet • uppmuntra, stimulera kommunikation och samspel genom samtal, lyssnande, lek, musik, rörelse, bild och andra medier • utnyttja vardagens olika talutrymmen • daglig läsupplevelse med boksamtal • språklekar, 3-5 ggr i veckan för att rikta uppmärksamhet mot språkets formsida, t ex via ”<i>Språktåget</i>” och ”<i>Före Bornholmsmodellen</i>” • uppmuntra lekskrivning, pseudoläsning och nyfikenhet på språket • låt barnen tidigt få möta bokstäver • rätt pennfattning uppmuntras 	<p>Följa barnets språkutveckling i samarbete med föräldrarna.</p> <p>Höstens kartläggning som stöd för planering av verksamheten: <i>”Vad kan du höra?”</i> Del 1, obligatoriskt kartläggning i kommunen</p> <p>Vårens kartläggning som stöd för utvärdering av verksamheten: <i>”Femman”</i> Obligatorisk kartläggning i kommunen</p>	<p>Alla pedagoger ska ha god kunskap om barns språktillägnande.</p> <p>Barn med annat modersmål än svenska uppmärksammas.</p> <p>Barn med språkliga svårigheter uppmärksammas.</p> <p>Vid behov av fortbildning/stöd kring barns språkutveckling kontaktas specialpedagog eller Språkteamet.</p> <p>Vid behov tillgång till AKK (bilaga 7).</p> <p>Föräldramöte, tema: Språkutveckling, där föräldrarnas viktiga roll betonas samt vikten av samtal och högläsning.</p> <p>Noggrann överlämning av det som gagnar barnet, med förälders medgivande, mellan förskola och förskoleklass.</p>

<p>Förskoleklass</p> <p>Det språkutvecklande arbetet fortsätter i en rik språklig miljö.</p> <ul style="list-style-type: none"> • samarbete med hemmet • stimulera kommunikation och samspel genom lek, samtal, lyssnande, musik, rörelse, bild och andra medier • utnyttja vardagens olika talutrymmen • dagliga läsoplevelser med boksamtal • språklekar enligt ”<i>nya Bornholmsmodellen, Vägen till läsning</i>”, 3-5 ggr i veckan med inriktning mot fonologisk, fonemisk medvetenhet • fördjupad bokstavskänedom • uppmuntra lekskrivning/skrivning med rätt pennfattning eller skrivning via dator 	<p>Följa barnets språkutveckling i samarbete med föräldrarna.</p> <p>Läsutvecklingsschema enligt Lundberg & Herrlin (bilaga 1).</p> <p>Kartläggning enligt Bornholmsmodellen, på våren. Obligatoriskt kartläggning i kommunen.</p>	<p>Alla pedagoger ska ha god kunskap om barns språktillägnande</p> <p>Barn i behov av extra språkstöd uppmärksammas.</p> <p>Vid behov kontaktas talpedagog/ specialpedagog.</p> <p>Vid behov tillgång till AKK (bilaga 7).</p> <p>Noggrann överlämning mellan förskoleklass och årskurs 1</p> <p>Föräldramöte, tema: Språk, tidig läsning och skrivning, föräldrarnas viktiga roll, information om språkarbetet.</p>
<p>För elever som studerar enligt grundsärskolans kursplaner, anpassas verksamheten utifrån eleven</p>		
<p>Använda biblioteken från F-9 för att stimulera läslusten.</p>		

Grundläggande arbete i stimulerande lärandemiljö	Kartläggning	Undanröja hinder för utveckling/åtgärder
<p>Fritidshem</p> <p>Fritidshemmet erbjuder en språkstimulerande miljö i samspel med andra, i sådana situationer där språk och handling har en funktion tillsammans.</p> <ul style="list-style-type: none"> • möten av varierande slag i åldersblandade grupper • nyttja vardagens olika talutrymmen. • stimulera och utveckla språket i konkreta situationer i vardagen, där orden får sin betydelse genom sammanhanget. • muntlig träning genom att uppmuntra barnen att samtala, berätta, redogöra, värdera, jämföra och diskutera utifrån barnets intressen och erfarenheter • stimulerande material finns lättillgängligt • erbjuda tillrättalagda aktiviteter som ger erfarenhet och leder till språkutveckling, t ex studiebesök, utflykter och kulturupplevelser som kan bearbetas tillsammans med barnen • erbjuda barnen en lugn vrå där man har möjlighet att läsa eller lyssna på böcker. 	<p>Föräldrasamtal med frågor om barnets språkutveckling och språkhantering.</p> <p>Enkäter till föräldrar – ”Hur nyttjas vardagsspråket?”</p> <p>Samarbete med klasslärare och specialpedagog.</p>	<p>Helhetstänk utifrån barnens hela dag.</p> <p>Föräldramöten och barnmöten.</p> <p>Vid behov tillgång till AKK.</p> <p>Information och dialog mellan arbetslag, skola, fritidshem, förskoleklass och förskola, där det framgår vilket språkstöd det enskilda barnet behöver.</p> <p>Samarbete med klasslärare och specialpedagog.</p>
<p>För elever som studerar enligt grundsärskolans kursplaner, anpassas verksamheten utifrån eleven</p>		
<p>Använda biblioteken från F-9 för att stimulera läslusten.</p>		

Grundläggande arbete i stimulerande lärandemiljö	Kartläggning	Undanröja hinder för utveckling/åtgärder
<p>Årskurs 1 Eleverna ges möjlighet att utveckla sitt språk för att tänka, kommunicera och lära.</p> <ul style="list-style-type: none"> • uppmuntra eleverna att samtala, berätta, redogöra, värdera, jämföra, diskutera utifrån elevens egna erfarenheter. • god tillgång till böcker på rätt nivå för alla elever • språkutvecklingen/läsutvecklingen, oavsett metod, fortsätter genom systematisk och noggrann läs- och skrivundervisning. • repetera språklekar enligt Nya Bornholms-modellen med inriktning mot fonologisk, fonemisk medvetenhet. • daglig högläsning av läraren med boksamtal och parsamtal • samtal om olika sorters texter och bilder. • bearbeta texter på olika sätt t ex skriva, rita, dramatisera, berätta. • utveckla ord och begreppsförrådet. • träna automatisering fonem-grafem • träna på att forma bokstäverna • daglig läsning och daglig skrivning för hand eller på dator. • rätt pennfattning uppmuntras. • Samarbete med hemmet. 	<p>Mål enligt Barn- och grundskolenämns styrkort:: <i>–Öka andelen elever som kan läsa efter åk 1</i> – se definition Avstämning A i Nya Språket lyfter, åk 1-6 (Skolverket, 2012) Observationsschema och bedömningsstöd</p> <p>För att följa alla elevers utveckling och för att tidigt kunna sätta in rätt åtgärder rekommenderas:</p> <p>Noggrann överlämning mellan förskoleklass och årskurs 1</p> <p>Diagnos av ljud-tecken-säkerhet vid skolstart och sedan upprepade gånger under skolåret.</p> <p>Läsutvecklingsschema enligt Lundberg & Herrlin, 2005 (bilaga 1)</p> <p>”God skrivutveckling” kartläggning och undervisning Lundberg, 2008, eller andra standardiserade kartlägningsverktyg (bilaga 9)</p> <p>Diagnos i april: - ordavkodning med ”Läskedjor 2” (Jacobson) obligatoriskt test i kommunen.</p>	<p>Elev som har låga resultat på kartläggningen i förskoleklass har rätt till stöd.</p> <p>Elev som ej börjat sammanljuda i början av vårterminen har rätt till stöd.</p> <p>Föräldramöte på temat: ”Läs- och skrivutveckling”. Läraren presenterar hur läs/skrivläringen bedrivs i klassrummet, metod och föräldrarnas roll.</p> <p>Vid behov tillgång till AKK och övrigt alternativt stöd (bilaga 7).</p>
<p>För elever som studerar enligt grundsärskolans kursplaner anpassas verksamheten utifrån eleven.</p>		
<p>Använda biblioteken från F-9 för att stimulera läslusten.</p>		

Grundläggande arbete i stimulerande lärandemiljö	Kartläggning	Undanröja hinder för utveckling/åtgärder
<p>Årskurs 2 och 3 Eleverna ges möjlighet att utveckla sitt språk för att tänka, kommunicera och lära.</p> <ul style="list-style-type: none"> • muntlig träning genom att samtala, berätta, redogöra, värdera, jämföra, diskutera utifrån elevernas egna erfarenheter. • god tillgång till böcker på rätt nivå • daglig högläsning av läraren med boksamtal och parsamtal. Systematiska samtal om olika sorters texter för att öka läsförståelsen • undervisning av läsförståelsestrategier ex. stanna upp, backa och läs på nytt det du inte förstått (bilaga 2) • <i>daglig läsning</i> för att utveckla läsglädje och flyt i läsningen • kontinuerligt arbete med att utöka ord och begreppsförråd • fortsatt arbete med språklig medvetenhet; morfologisk, syntaktisk, semantisk och pragmatisk medvetenhet • daglig skrivning för hand eller på dator för skrivglädje och automatisering av skrivprocessen • fortsatt arbete med att lära hur versaler/gemener formas • fortsatt träning av ljudenlig stavning samt påbörja ljudstridig stavning (bilaga 3) • samarbete med hemmet 	<p>För att följa alla elevers utveckling och för att tidigt kunna sätta in rätt åtgärder rekommenderas:</p> <p>Nya Språket lyfter, åk 1-6 (Skolverket, 2012) Observationsschema och bedömningsstöd.</p> <p>Läsutvecklingschema enligt Lundberg & Herrlin, 2005 (bilaga 1).</p> <p>God skrivutveckling, Lundberg, 2008 eller andra standardiserade kartläggningsverktyg (bilaga 9).</p> <p>Årskurs 2 Diagnoser november/april: - ordavkodning med "Läskedjor" (Jacobson) - läsförståelse med "Vilken bild är rätt?" (Lundberg) obligatoriskt test i kommunen</p> <p>Årskurs 3 Diagnoser Ex Vilken bild är rätt?, Meningskedjor, DLS, H4/H5 Vt. Nationella prov http://www.skolverket.se/sb/d/283 obligatoriskt test i kommunen.</p>	<p>Elever som fått resultaten stanine 1-3 på diagnoserna har rätt till adekvata insatser för att utveckla läs- och skrivförmågan. (bilaga 9).</p> <p>Vid behov tillgång till AKK (bilaga 7).</p> <p>Föräldramöte på temat: "Läslust. Lärare/bibliotekarie inspirerar till högläsning och visar på bra högläsningsböcker/tal-böcker och betonar vikten av regelbunden högläsning för barnet</p>
<p>För elever som studerar enligt grundsärskolans kursplaner anpassas verksamheten utifrån eleven.</p>		
<p>Använda biblioteken från F-9 för att stimulera läslusten.</p>		

Grundläggande arbete i stimulerande lärandemiljö	Kartläggning	Undanröja hinder för utveckling/åtgärder
<p>Årskurs 4 och 5</p> <ul style="list-style-type: none"> • muntlig träning genom att uppmantra eleverna att samtala, berätta, redogöra, värdera, jämföra, diskutera utifrån elevens nivå. • god tillgång till böcker • daglig upplevelseläsning på elevens egen nivå med bearbetning av böcker och texter muntligt och skriftligt • regelbunden, gärna daglig lärarledd läsning och samtal om olika typer av texter (faktatexter, dikter, informationstexter och tidningsartiklar) • undervisning av läsförståelsestrategier ex. berättelsens olika delar (bilaga 2) • kontinuerligt arbete med att utöka ord och begreppsförrådet • fortsatt arbete med språklig medvetenhet morfologisk, syntaktisk, semantisk och pragmatisk medvetenhet. • producera och bearbeta olika typer av texter med fokus på berättarglädje, innehåll och röd tråd (bilaga 4) • regelbunden, gärna daglig skrivning av olika typer av texter för hand eller på dator • fortsatt träning av ljudenlig och ljudstridig stavning (bilaga 3) • samarbete med hemmet 	<p>För att följa alla elevers utveckling och för att tidigt kunna sätta in rätt åtgärder rekommenderas:</p> <p>Noggrann överlämning mellan åk 3 och åk 4.</p> <p>Årskurs 4 och 5: Diagnos av läshastighet, ordförståelse, stavning, läsförståelse”DLS”, Meningskedjor, Avkodning H4/H5.</p> <p>Nya Språket lyfter, åk 1-6 (Skolverket, 2012) Observationsschema och bedömningsstöd</p> <p>Läsutvecklingsschemat Lundberg & Herrlin, 2005 (bilaga 1), eller andra standardiserade kartläggningsverktyg (bilaga 9).</p>	<p>För elever vars läsning ej utvecklas (se Läsutvecklingsschemat, Lundberg & Herrlin, 2005) organiseras stödåtgärder av klasslärare och speciallärare/specialpedagog.</p> <p>Vid behov, individuellt stöd och träning (bilaga 5) och tillgång till kompensatoriska verktyg i lärandet (bilaga 6).</p> <p>Pedagogisk läs- och skrivutredning görs av specialpedagog/speciallärare när eleven inte gör förväntade framsteg (bilaga 8).</p> <p>Vt Årskurs 5 Överlämnandekonferens till årskurs 6 (vid stadiabyte) med bl a samlad information om elevers läs- och skrivutveckling samt ev. tidigare stöd.</p> <p>Vid behov tillgång till AKK (bilaga 7).</p> <p>Föräldramöte på temat: ”Läsförståelse”</p>
<p>För elever som studerar enligt grundsärskolans kursplaner anpassas verksamheten utifrån eleven.</p>		
<p>Använda biblioteken från F-9 för att stimulera läslusten.</p>		

Grundläggande arbete i stimulerande lärandemiljö	Kartläggning	Undanröja hinder för utveckling/åtgärder
<p>Årskurs 6 - 7</p> <p>Muntlig träning genom att uppmuntra eleverna att samtala, berätta, redogöra, värdera, jämföra, diskutera, granska, reflektera, analysera utifrån elevens nivå.</p> <ul style="list-style-type: none"> • god tillgång till böcker (nyttja skolbiblioteket) • regelbunden, gärna schemalagd upplevelseläsning på elevens nivå med bearbetning av texter muntligt och skriftligt • högläsning av lärare; skönlitteratur och faktatexter • regelbunden, gärna daglig, lärarledd läsning av olika typer av texter (berättande, beskrivande, instruerande och argumenterande) • undervisning av läsförståelsestrategier (bilaga 2) • arbete i <i>alla ämnen</i>, med att utöka ord och begreppsförrådet. • fortsatt arbete med språklig medvetenhet morfologisk, syntaktisk, semantisk och pragmatisk medvetenhet • regelbunden skrivning för hand eller på dator • skrivning av berättande texter med tydlig handling, samt skrivning av elevnära faktatexter och instruktioner (skrivprocessen bilaga 4) • fortsatt träning av ljudstridig stavning (bilaga 3) • samarbete med hemmet 	<p>Årskurs 6 och 7</p> <p>Nationella diagnoser påbörjas i årskurs 6 och görs t.o.m. årskurs 9, se Skolverket http://www.nordiska.uu.se/natprov/diagnosmaterial/provdelar6-9</p> <p>Diagnos av läshastighet, ordförståelse, stavning, läsförståelse ”DLS”, eller andra standardiserade kartläggningsverktyg (bilaga 9)</p> <p>Vårterminen årskurs 6 Nationella prov http://www.skolverket.se/sb/d/283 obligatoriskt test i kommunen.</p>	<p>Ht Överlämnandekonferens mellan årskurs 5 och 6 med samlad information om elevers läs- och skrivutveckling och ev. tidigare stöd.</p> <p>Speciallärare/specialpedagog utreder elever med stanine 1-3 på screeningen (bilaga 8)</p> <p>Stöd, träning och anpassning utformas på organisations-, grupp- eller individnivå. (bilaga 5, 6).</p> <p>Vid behov erbjuds kompensatoriska verktyg i lärandet (bilaga 6).</p> <p>Vid behov tillgång till AKK (bilaga 7).</p> <p>Föräldramöte på bl a temat: ”Läslust. Lärare/ bibliotekarie inspirerar till läsning och visar på bra ungdomsböcker</p>
<p>För elever som studerar enligt grundsärskolans kursplaner anpassas verksamheten utifrån eleven.</p>		
<p>Använda biblioteken från F-9 för att stimulera läslusten.</p>		

Grundläggande arbete i stimulerande lärandemiljö	Kartläggning	Undanröja hinder för utveckling/åtgärder
<p>Årskurs 8-9</p> <p>Muntlig träning genom att uppmuntra eleverna att samtala, berätta, redogöra, värdera, jämföra, diskutera, granska, reflektera, analysera, tolka och argumentera utifrån elevens nivå.</p> <ul style="list-style-type: none"> • god tillgång till böcker (nyttja skolbiblioteket) • regelbunden, gärna schemalagd upplevelseläsning på elevens nivå med bearbetning av texter muntligt och skriftligt • högläsning av lärare; skönlitteratur/faktatexter med boksamtal och par-samtal. • arbete i alla ämnen, med att utöka ord och begreppsförrådet • regelbunden, lärarledd läsning av olika typer av texter (berättande, beskrivande, instruerande och argumenterande) • undervisning av läsförståelsestrategier (bilaga 2) • regelbunden skrivning för hand eller på dator • fortsatt träning av ljudstridig stavning (bilaga 3) • skrivning av berättande texter med tydlig handling, samt skrivning av elevnära faktatexter och instruktioner • bearbeta texterna t.ex. enligt skrivprocessen (se bilaga 4) • samarbete med hemmet 	<p>Årskurs 8</p> <p>Fortsatt arbete med de nationella diagnoserna http://www.nordiska.uu.se/natprov/diagnosmaterial/provdelar_6-9</p> <p>Klassscreening för att följa utvecklingen (bilaga 9)</p> <p>Individuell uppföljning och kartläggning efter behov (bilaga 9)</p> <p>Årskurs 9</p> <p>Klassscreening för att följa utvecklingen (bilaga 9)</p> <p>Individuell uppföljning och kartläggning vid behov.</p> <p>Vt Nationella prov http://www.skolverket.se/sb/d/283 Obligatoriskt test i kommunen.</p>	<p>Årskurs 8</p> <p>Speciallärare/specialpedagog utreder elever med stanine 1-3 på screeningen (bilaga 8)</p> <p>Stöd, träning och anpassning utformas på organisations-, grupp- eller individnivå (bilaga 5, 6).</p> <p>Vid behov erbjuds kompensatoriska verktyg i lärandet (bilaga 6).</p> <p>Vid behov tillgång till AKK (bilaga 7).</p> <p>Föräldramöte på bl a temat: ”Läslust. Lärare/ bibliotekarie inspirerar till läsning och visar på bra ungdomsböcker.</p> <p>Årskurs 9</p> <p>Speciallärare/specialpedagog utreder elever med stanine 1-3 på screeningen (bilaga 8)</p> <p>Stöd, träning och anpassning utformas på organisations-, grupp- eller individnivå. (bilaga 5, 6).</p> <p>Vid behov erbjuds kompensatoriska verktyg i lärandet (bilaga 6).</p> <p>Vid behov tillgång till AKK (bilaga 7).</p> <p>Elever med funktionshinder har rätt till kompensation vid skriftliga prov och vid nationella prov</p>
<p>För elever som studerar enligt grundsärskolans kursplaner anpassas verksamheten utifrån eleven.</p>		
<p>Använda biblioteken från F-9 för att stimulera läslusten.</p>		

Bilagor:

1. Läsinlärning för elever som behöver en extra strukturerad och individualiserad läsinlärning
2. Läsförståelsestrategier och läsförståelsemodeller
3. Ljudstridig stavning
- 4 Skrivprocessen
- 5 Stöd, anpassning , träning för elever med läs- och skrivsvårigheter eller **dyslexi**
- 6 Alternativa verktyg i lärandet
- 7 Alternativ Kompletterande Kommunikation - AKK
- 8 Pedagogisk läs- och skrivutredning
- 9 Screeningtest/kartlägningsverktyg
- 10 Referenslista

Bilaga 1**Bilaga 1****Läsinlärning för nybörjare som behöver en extra strukturerad och individualiserad läsinlärning**

Utifrån överlämningen från förskoleklass har det visat sig att eleven har svårt att koppla ihop och minnas ljud och bokstav. Det kan också finnas specifika lässvårigheter i familjen/släkten.

Ta reda på var eleven befinner sig i sin läsutveckling? Gör en kartläggning! Vad är det som eleven kan säkert och vad blir nästa steg? Kom ihåg att ta små, små steg så att eleven får lyckas vid varje övningstillfälle!

Eleven behöver arbeta en kort stund varje dag för att befästa grunderna i läsning. Vänta med eventuell läsläxa till dess ljud och bokstavssambandet är helt säkert. Läxan kan istället vara att lyssna på sagor och berättelser. På detta sätt undviker eleven att lära sig en olämplig gissningsstrategi. Samtidigt blir eleven bekant med skrivet språk och vidgar sitt ordförråd.

Under tiden som eleven lär sig läsa ska arbetet i klassrummet innehålla muntliga aktiviteter och lyssnande på olika sorters texter. I läsning ingår *lästeknik* och *läsförståelse*. Läsförståelsen kan ”tränas” tidigt genom muntligt arbete, samtal, berättande, beskrivande och lyssnande.

Talet är grunden!

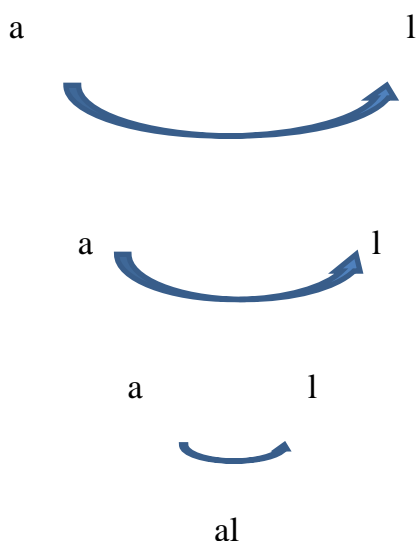
- **Muntligt arbete, berättande och beskrivande**
tips – se ”Nya Språket lyfter”
- **Lyssna på högläsning, av olika slags texter, med textsamtal**
- **Lyssna på sagor och berättelser på CD eller dator, Ipad.**
- **Skriva på datorn ex. ASL, ”Att skriva sig till läsning”**
tillsammans med kamrat.
- **Lämpliga appar på Ipad se Skoldatatek.se**
- **Fantisera och illustrera**
- **Dokumentera med kamera, Ipad och komplettera med**
berättande

- **Samarbeta med kamrat**

Exempel på arbetsgång för att grundlägga en **säker lästeknik**:

- Samarbeta och planera med specialpedagogen/specialläraren
- Eleven ska uppfatta enskilda språkljud – i annat fall övas fonemisk medvetenhet enligt Bornholmsmodellen, Språklekar i förskoleklass eller Fonomix
- Använd en spegel för att se var ljudet bildas i munnen
- Aktivera många sinnen! Eleven lyssnar, säger efter, tänker och **skriver**. Det är mycket viktigt att eleven lyssnar och säger efter innan han skriver
- Att skriva sig till läsning – med pennan : Daglig lärarledd träning, enskilt eller i grupp, i klassrummet, 5-15 minuter varje dag under åk 1 eller så länge som det behövs innan eleven är helt säker. Se punkterna nedan!
- Arbeta grundligt (och länge) med vokalljuden och var extra noga med å, ä och ö.
- Arbeta med vokalljuden, som de låter i alfabetet, de långa vokalljuden.
- Arbeta i en takt så att eleven gör rätt och **får lyckas**.

Visa grundligt hur sammanljudningen går till – inte en gång utan upprepa detta vecka efter vecka! Rita på tavlan och för fingret mellan a och l. Ljuda a tills fingret träffar bokstaven

- Börja sammanljuda med konsonanterna **l, s, m** .. ljud som man kan hålla ut, s.k. ”hålljud”
- Eleven **skriver** dagligen konsonant-vokal-kombinationer, k+v och v+k, enligt lyssna, säg efter, **tänk** och skriv!

Eleven **skriver** korta ljudenliga ord k+v+k och k+v+k+v se ovan! Ex. sil,sal,söl, mes, mus, mås

Med tiden .....sila, söla, sela...slev, slav.....smula, smila, smala osv.

Genom att skriva lär sig eleven att läsa.

Var noga med att, när ni tränar, arbetar med det som eleven kan säkert.

Eleven ska inte gissa!

Kom ihåg! Öva om och om igen! Korta stunder, varje dag! Därutöver muntligt arbete på olika sätt!

Fortsätt vecka efter vecka, månad efter månad! Arbeta långsiktigt!

Arbeta mot målet, att eleven med tiden ska kunna läsa med flyt och inlevelse.

Eleven kan behöva *betydligt längre tid för att lära sig att läsa än andra elever men alla kan lära sig att läsa!*

Bilaga 2**Läsförståelsestrategier och läsförståelsemodeller**

Högläsning av läraren tillsammans med eleverna: Uppmuntra frågor och ställ egna frågor under läsningens gång. Att få lyssna på högläsning är en viktig daglig aktivitet för de allra yngsta till elever i åk 9. Läs och diskutera både skönlitterära texter och faktatexter tillsammans, i helklass, grupp eller parvis. Tänk på att läsa aktivt!

Lär eleverna olika läsförståelsestrategier. En van läsare utvecklar dessa strategier med tiden eftersom de läser så mycket text. Våra elever behöver lära sig strategierna från början, steg för steg, för att upptäcka att dessa hjälper dem att både *förstå texter bättre* och att bättre *minnas* vad de läst.

Läraren visar genom Tänka högt – ”Think aloud” Var modell, visa barnen/eleverna hur du tänker när du läser. Visa hur tankarna vandrar, hur du associerar och använder de olika strategierna som förklaras nedan. Ta en bok, läs en sida och berätta vad som händer inne i ditt huvud! (Sök gärna ”Think aloud” på YouTube eller Google) Se också ”Att undervisa i läsförståelse” av Barbro Westlund.

Lär eleven att tänka framåt (förutspå) – se på omslag, bilder och rubriker. Vad tror du att texten ska handla om? Hur tror du att berättelsen kommer att sluta? (Läsfixaren ”Spågumman”)

Lär eleven göra kopplingar – till sig själv – till andra texter – till omvärlden

När jag läser ska jag koppla texten till mig själv: Vad tänker jag nu? Har jag varit med om något liknande? Tankarna ska vandra, fram och tillbaka och jag ska göra snabba associationer, men sedan ska fokus tillbaka till texten igen. Jag ska också, med tiden, göra kopplingar till andra texter jag läst och kopplingar till omvärlden.

Lär eleven att ställa frågor

När jag läser ska jag hela tiden ställa frågor till mig själv: *Vem* är det här? *Vad* gör de? *Varför* gör de så här? *När* gör man så? *Hur* gick det till? osv. (Läsfixaren ”reportern eller frågeapan”)

Lär eleven att stanna och backa.När något låter konstigt eller när jag inte förstår ska jag backa och läsa om ett ord, en mening eller ett stycke. Kanske måste jag fortsätta och läsa framåt för att förstå bättre. Förstår jag inte ordet ska jag fråga (eller slå upp ordet i en ordbok eller på datorn) ”*En duktig läsare stannar och läser om*”.(Läsfixaren ”detektiven”)

Lär eleven att använda sina sinnesintryck - Uppmana eleven att göra inre bilder När jag läser ska jag använda mina minnen av olika sinnesintryck; olika lukter, dofter, smaker, olika känsel- hörsel- och synintryck. På detta sätt blir texten mer levande och jag minns den bättre. (Läsfixaren ”konstnären”)

Lär eleven att känna igen olika textstrukturer, olika genrer. En strategi som hjälper mig att förstå texten, att minnas den bättre och som samtidigt ger en struktur för mitt skrivande är arbetet med textstrukturer. <http://www.ur.se/Tema/Genrepedagogik-i-Rinkeby>

Sagens/berättelsens fyra delar – är mycket tydliga. Jag lär mig att hitta meningar som beskriver *miljön, personerna/karaktärerna, problemet och lösningen på problemet.*

Vad är utmärkande för deckarhistorier, en dikt, ett recept, en tidningsartikel, en faktatext? Jag lär mig att se olika mönster, att känna igen en viss sorts text. Kan jag detta kan jag också lättare läsa texten på rätt sätt. En faktatext läser man inte på samma sätt som man läser en skönlitterär text.

Läsa och förstå faktatexter – skriva faktatexter – Cirkelmodellen, Genrepedagogik och Reciprocal teaching, **RT** (ömsesidig undervisning) är klassrumsmodeller som beskrivs bl a på <http://www.youtube.com/user/annakaya1> och i lästipsen nedan!

RT är en klassrumsmodell där eleverna arbetar i grupp, i exempelvis No eller SO och hjälper varandra att förstå texten. Man använder fyra grundstrategier. Dessa kan tränas redan i förskolan och sedan i F-3. När man börjar med faktatexter har eleverna redan en vana att använda läsfixarna; spågumman, reportern, detektiven och cowboyn.

1. att förutspå/ ställa hypoteser
2. att ställa frågor
3. att reda ut olklarheter
4. att sammanfatta

En läsande klass åk 1- 6
<http://enlasandeklass.se/>

Reading to learn bygger på genrepedagogiken och kommer från Australien. Den passar alla elever – alla åldrar. <http://www.readingtolearn.com.au/>. Se ”Classroom videos”. Metoden innebär en grundlig genomgång av text och begrepp, elevaktivitet och en förväntan att alla elever ska lära. Först förstå och kunna förklara innehållet muntligt och tills sist skriva faktatexten, i grupp, parvis och på egen hand

Lästips Barbro Westlund (2009) ; *Att undervisa i läsförståelse, Natur & Kultur*
Monica Reichenberg och Ingvar Lundberg (2011); *Läsförståelse genom strukturerade textsamtal, Natur & Kultur*
Britta Stensson (2006), *Mellan raderna, strategier för en tolkande läsundervisning, Daidalos förlag*
Lena Franzén (2010) *Strategier för läsförståelse, Gleerups*
Pauline Gibbons (2013) *Stärk språket stärk lärandet, Hallgren & Fallgren*
Maike Kajer & Theun Meestringa (2012); *Språkinriktad undervisning, Hallgren & Fallgren*
Skolverket.se Sök efter cirkelmodellen eller genrepedagogik

Ljudstridig stavning

Arbetet med ljudstridig stavning förutsätter att eleven har en säker grund i läsning och skrivning av ljudenligt stavade ord.

Därefter ska vi hjälpa eleven att först och främst upptäcka regelbundenheterna, de system för ljudstridig stavning som kan sammanfattas i några huvudregler.

En väl beprövad arbetsgång finns beskriven i Birgit Druid-Glentows *Förebygg och åtgärda läs- och skrivsvårigheter* samt i Maja Wittings *Metod för läs- och skrivinlärning* samt i hennes *Handledning*. Den ordningsföljd de rekommenderar är:

1. s-ljud skrivet med c; k skrivet med ck
2. ks-ljud skrivet med x
3. vidgade vokalvariationer (jmf vokalljuden i ordparen: mer – mest, öga - öra)
4. supradentaler (r + l, n, s eller t)
5. ng-ljud; skrivet med ng, med n före k resp. med g före n
6. tj-ljud; skrivet med tj före bakre vokaler resp. med k före främre vokaler
undantag
speciellt sätt (kj)
7. j-ljud; skrivet ljudenligt med j resp. g
undantag
speciella sätt: gj, dj, hj, lj
homofoner (t ex gärna – hjärna)
8. sj-ljud; skrivet med sj resp sk
undantag
speciella sätt: skj-, stj-, ssj-
homofoner
9. dubbelteckning
förbereds via träning av betonad/obetonad stavelse samt lång/kort vokal
huvudregel: Om du hör bara ett konsonantljud efter kort betonad vokal
skall du dubbelteckna konsonanten.

undantag: j, m och n i slutet av ord; m-ljudet; ord där släktskapsregeln tar över.
10. å-ljud; långt å-ljud med å resp kort å-ljud med o
undantag: långt å-ljud skrivs med o före v (sov) och i vissa ord, (son, lov m fl)
kort å-ljud med å i släktord (ex blått) och i vissa ord (ex påsk) homofoner
11. ä-ljud; långt ä-ljud med ä; kort ä-ljud med e i räkneord förutom sjätte, med e före j, med e efter p, med e i pronomen, i –ent, -entlig, -ett och i många andra ord.
12. låneord med speciell stavning, ex dusch, chef, garage, journal, pizza.....

Skrivprocessen

”Man lär sig skriva genom att skriva”

På den här sidan ska vi se närmare på skrivandets olika stadier och få lite tips om vad man kan göra. Det finns inte bara en enda modell för textskapandets olika steg, Det finns lika många skrivprocesser som det finns skribenter.

Skrivandet kan beskrivas som en problemlösning. Det är inte nödvändigt att vi vet hur texten ska se ut innan vi börjar skriva, utan det viktigaste är att processen kommer i gång. Vi prövar oss fram, ångrar oss, läser igenom och skriver om.

STEG 1. FÖRBEREDELSESTADIET

1. Publik och syfte

Vem eller vilka skriver jag för? Mig själv eller andra? Varför skriver jag? Vad är syftet?

2. Samla material

När du samlat material och idéer är nästa steg att välja ut det mest passande innehållet och sortera det i lämplig ordning. Nedan får du några förslag på hur du kan göra för att få idéer:

- **Snabbskrift** Hur gör du när huvudet känns alldeles tomt och pappret ligger oanvänt framför dig? För att komma i gång kan du pröva att snabbskriva. Skriv i fem minuter om vad som helst som faller dig in, utan att lyfta pennan från pappret. Bry dig inte om stavning eller meningsbyggnad. När tiden är ute läser du igenom vad du skrivit.
- **Brainstorming** Fundera fritt men anteckna allt som du själv eller gruppen kommer på. Eller gör en egen tankekarta, en s.k. mindmap, där du samtidigt ordnar materialet.
- **Detektivmetoden** Om du ska utreda eller analysera en fråga, kan detektivmetoden VEM? VAD? VARFÖR? VAR? NÄR? HUR? vara lämplig.

3. Sovra

När du inventerat det ämnesområde som du ska skriva om gäller det att sovra materialet och välja ut det som är användbart. Här är det viktigt att än en gång klargöra syftet med texten.

4. Gör en disposition

När du har hittat rätt fokus för din text, kan du göra en disposition. Den kommer troligen att ändras allt eftersom texten växer fram. Att göra en disposition är som att lägga pussel, pröva sig fram och flytta om.

STEG 2. SKRIVSTADIET

1. Ett första utkast

Se texten på det här stadiet som ett utkast, en skiss. Bekymra dig just nu inte om stavning, böjning eller skrivregler.

2. Börja i mitten

Börja skriva på ett avsnitt som du vet ska vara med; bekymra dig inte om var i texten det ska placeras.

3. Vänta med inledningen och avslutningen

Ibland kan det vara en fördel att vänta med inledning och avslutning, om du inte från början vet hur du vill utforma dem. I inledningen kan du t.ex. flagga för vad som ska komma och i avslutningen kan du sammanfatta det viktigaste.

4. Vägvisare i texten

Gör textens struktur så klar och synlig som möjligt för läsaren genom en tydlig textbindning. Detta gör du genom att "stoppa in" ord och uttryck som fungerar som vägvisare eller hjälp inne i texten. Ofta finns det ett ord eller ett uttryck i slutet av ett stycke som binder samman det med nästa stycke.

STEG 3. FÖRBÄTTRINGSSTADIET

Skrivandet är ett hantverk och det är genom att själv ändra och förbättra som man lär sig mest. Att bara läsa igenom någon annans rättningar och sedan lägga undan texten är inte lika utvecklande. Det är du själv som måste göra jobbet, d.v.s. skriva om, för att ditt språk och dina texter ska bli bättre.

1. Innehållsgranskning

Innan du börjar bearbeta en text, kan det vara en bra idé att än en gång sammanfatta syftet med texten. Varför skrevs den? Vad vill författaren uppnå? Vem är mottagare?

Om du själv bearbetar din text, låt den vila ett tag först, så att du kan läsa den med ny och fräsch blick. Har du möjlighet är det förstas ännu effektivare att låta någon annan läsa vad du skrivit och ge läsarrespons.

2. Språkgranskning

Nästa fas är en mera noggrann textgranskning för att kontrollera att olika grammatiska regler och skrivregler följts. Du kan behöva hjälp av olika ord- och handböcker.

Stöd, anpassning, träning

Bilaga 5

för elever med dyslexi

När du planerar din lektion: Hur anpassar jag lektionen så att min elev får lära sig så mycket som möjligt och får visa sina kunskaper?

Stöd som underlätta för (alla) elever att delta i det arbete som pågår i gruppen/klassen

Läraren berättar, i början av lektionen, vad som ska tas upp samt avslutar med en sammanfattning.

Läraren har en tydlig struktur på tavlan, skriver med tydliga bokstäver.

Läraren använder visuellt stöd i undervisningen t ex PowerPointpresentation, Ipad, kamera, videoinspelning och dokumentkamera

Läraren använder en on-linebok i sitt eget ämne vid genom gångar.

Läraren hjälper eleven att planera och strukturera stoffet.

Läraren erbjuder alternativa redovisningsformer.

Stöd

som underlätta för elever med läs- och skrivsvårigheter eller dyslexi att delta i undervisningen:

Eleven ska ha tillgång till dator eller Ipad för att kunna använda inlästa läroböcker och skönlitteratur.

Eleven ska ha tillgång till on-linebok i matematik, engelska osv.

Eleven fotograferar tavelanteckningar med mobilen eller Ipad.

Eleven ska ha ett eget exemplar av läroboken för att kunna anteckna och stryka under/onlinebok.

Eleven spelar in lektionen med hjälp av ex. Ipad, Smartpen eller fickminne

Eleven ska ha tillgång till alternativa verktyg för lärande

Handlingsplanen, (bilaga 6)

Anpassning

Eleven får, efter behov, begränsat stoff och tillrättalagda texter, både faktatexter och skönlitteratur.

Eleven får lära sig , efter behov, att anpassa text. Exempelvis förstorad text, ändra typsnitt, färg och styckeindelning. Använd *ClaroRead* som finns på alla skolans datorer. En glesare text underlättar läsningen för många.

Eleven har rätt till provstöd, exempelvis förlängd tid, möjlighet att redovisa muntligt tillsammans med läraren, prov på dator så att eleven kan lyssna på frågorna, och prov med ”Multiple choice –frågor” flervalfrågor som underlättar.

Träning

för att eleven ska öka sin säkerhet och motivation samt utveckla läs- och skrivlust. Träning sker i klassrummet och vid behov hos specialpedagog/speciallärare.

eleven erbjuds att skriva på dator eller Ipad

eleven erbjuds att läsa bekanta och elevnära texter

eleven övar läsflyt genom upprepad läsning ex. tillsammans med en kamrat eller för läraren. För material liknande Rydaholm, Bravkod så kontakta Skoldtateket)

Eleven erbjuds träning utifrån de behov som kartläggningen pekat på, t.ex. fonemisk träning (ljud – teckensambandet), läsriktning, sammanljudning, läsförståelse (läsförståelsestrategier) osv.

Träningsprogram – en till en- för elever i åk 3-7
”Ominläring enligt Wittingmetoden”

Träningsprogram vid datorn:

Lexia

MajGun Johansson, MG-program ex. Läs och skriv

Pär Lindblå Trädet

Vilka träningsmetoder är bäst vid dyslexi?

Enligt Svenska Dyslexiföreningen i dess FAQ, sammanställning av vanliga frågor och svar om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi anser man att:

Systematisk övning i hur språkljud och bokstäver hänger samman har visat sig fungera bra för elever som har svårt att stava och avkoda ord. S.k. multisensorisk träning – träning med flera sinnen engagerade – där man ser, säger, läser och t.o.m. känner på ord, verkar särskilt effektivt. Intensivträning tycks ge särskilt goda resultat. Att gå om en klass eller göra mer av samma sak som man fick i klassrummet hjälper inte.

www.dyslexiforeningen.se

Alternativa verktyg i lärandet

Lässtöd:

Läsa från skärmen - ett talsyntesprogram eller uppläsningssprogram läser upp texter som finns på datorn eller läser texter som eleven skrivit själv. Talsyntesen läser också engelsk text. Claro Read finns på elevernas datorer. Amis laddas ner gratis och läser Daisyformat. Textview läser e-text. Båda programmen kan hämtas på TPBs hemsida

Skanner - Genom att använda skanner med OCR-program (texttolkning) kan texter föras över till datorn för att redigeras eller för att lyssnas på.

Läspenna – markerar texten som sedan förs över till datorn.

Läsa-lyssna - Talböcker är hjälpmedel, inlästa i DAISY-format. En CD kan rymma 50 timmars inspelning. Lyssna via dator, DAISY-spelare eller CD-spelare. Ljudböcker är ”kommersiella”. Biblioteken lånar ut e-böcker (text på skärm) och ljudböcker (bara ljud)

Inläsningstjänst läroböcker finns att ladda ner kostnadsfritt för alla elever, på alla grundskolor, i Skellefteå kommun.

MTM, Myndigheten för tillgängliga media tillhandahåller 90 000 titlar för nedladdning på skiva, minneskort eller mp-3-spelare. Kontakta biblioteket för information.

On line-läroböcker i olika ämnen finns att låna (mot avgift) på läromedelsförlagens hemsidor.

Översättningshjälp:

Läs- och översättningspennor – dras över texten och översättningen syns i en ruta på pennan. Vissa pennor läser också upp ordet så att man kan höra det rätta uttalet.

Översättning på datorn - Program finns som föreslår översättning av engelska ord.

Skrivstöd:

Dator eller Ipad med tillhörande tangentbord kan underlätta skrivandet för elever.

Talsyntes - läser upp det man skrivit. Även enskilda ljud eller ord kan läsas upp (ljudande tangentbord).

Bildstöd - bilder till texten när man skriver. T ex *In print*

Stavning - Stavningskontrollen i Word kan användas för att rätta felstavade ord men rättstavningsprogrammet *Stava Rex* klarar även ord som inte upptäcks i den vanliga stavningskontrollen. *SpellRight* klarar av att rätta felstavad text på engelska.

Ordprediktion – Programmet ger förslag på ord när man skriver.

Fickminne – med hjälp av digitalt fickminne kan eleven t ex läsa in muntliga berättelser, svara på provfrågor och läsa in engelska glosor/meningar.

Digitala pennor -med inspelningsfunktion (text och ljud) spelar pennan in det läraren säger och filmar det du skriver. Allt kan överföras till datorn.

Tangentbordsträningsprogram - ger eleven ytterligare träning och ökar skrivhastigheten.

Organisation:

Via mindmap- program får man hjälp att organisera arbetet, exempelvis att strukturera sin inläring med hjälp av text, bild och ljud.

Minnesstöd - Mobilens larmsignal kan användas för ”kom ihåg” och man kan på mobilen tala in meddelanden. Med mobilens kamera kan man fotografera anteckningar på tavlan. Dessa kan sedan föras över till datorn.

Stöd för tidsuppfattning – Time stock, finns att hämta gratis på nätet

Digital kamera- Stöd för minne och berättande

För ytterligare information om program, inköpsställen och priser:

www.spsm.se

www.skoldatatek.se (i verktygsmenyn finns bra tips på gratis resurser på nätet)

<http://www.elib.se/bibliotek/>

www.tpb.se

<https://bubbl.us/> (mind-map)

Sök gärna på ”Alternativa verktyg” på nätet!

AKK - Alternativ Kompletterande Kommunikation

Vad är AKK?

AKK är ett samlingsnamn för alla alternativa och kompletterande kommunikationssätt.

TAKK- tecken som alternativ och kompletterande kommunikation

GAKK- grafisk alternativ och kompletterande kommunikation (saker, bilder/foton, symboler, bokstäver och fraser)

Kommunikation – en rättighet

Språklagen 2009:600

§ 14 var och en som är bosatt i Sverige ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska. Därutöver ska § 14:2 den som av skäl har behov av teckenspråk ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska teckenspråket.

§ 15 det allmänna ansvarar för att den enskilde ges tillgång till språk enligt §14

Detta betyder att alla barn/elever har rätt till maximalt stöd för att utveckla sin kommunikation, sitt språk och sitt tal!

Det ”allmänna” är alla vi som finns kring barnet/eleven.

AKK gynnar alla barns språkutveckling och i synnerhet barn med språkliga svårigheter/funktionsnedsättningar.

Genom att använda AKK i barnets vardag stärks språkförståelse och ordförråd. Möjlighet skapas till kommunikation från ”båda håll” även om talade ord saknas.

Alla har rätten till en god kommunikation

- Fråga
- Välja
- Säga nej
- Ropa på och inleda samspel
- Veta vad som händer
- Insatser för att utveckla kommunikation
- Bekräftelse och svar
- Andra kommunikationsvägar än tal
- God kommunikativ miljö
- Tilltalas värdigt
- Ta del av samtal
- Föra meningsfulla samtal

Genom att ”ge tid” och använda, kroppsspråk, mimik, tecken, föremål, bildstöd, ritprat, tids-hjälpmiddel, struktur, förförståelse m.m. kan vi skapa en språkutvecklande miljö.

Önskas stöd i dessa frågor – kontakta Språkteamet!

Pedagogisk läs- och skrivutredning

När det förebyggande pedagogiska arbetet och ordinarie undervisningsmetoder inte räcker till för att stödja elevens läsutveckling krävs en kartläggning av elevens läsning. Kartläggningen är en viktig del i läsutredningen. Den görs lämpligen av speciallärare/specialpedagog. I den bör man titta på elevens utveckling och nulägesituation, språk, läsning och skrivning.

- **Nulägesituation och elevens utveckling** beskriver specialpedagogen/specialläraren utifrån samtal med föräldrar, elev och lärare samt gärna observation i lärandemiljön.
- **Syn och hörsel** undersöks av skolsköterska/ optiker/läkare
- **Språklig och fonologisk medvetenhet**
Förslag på kartläggninginstrument: Fonolek, Bornholm, Lyssna på orden, Språkresan*, Bedömning av språklig medvetenhet, UMESOL, Lexia/Provia*, LOGOS*, ITPA* (ITPA används som ett instrument för kartläggning av språkliga förmågor)
- **Läsning:** bokstavskänedom, avkodning enstaka ord och nonsensord, läshastighet och läsförståelse samt ordförståelse. Förslag på kartläggninginstrument: God läsutveckling, DLS, DLSM, UMESOL, IL-basis, H4/H5 Läskejidor, LS, Sigrid Madison.
- **Skrivning:** stavning, fri skrivning, avskrift, perception samt motorik. Förslag på kartläggninginstrument: UMESOL, DLS, DLSM, LS.

Den pedagogiska utredningen bör förutom att bedöma elevens läs- och skrivefärdigheter också syfta till att ge en så allsidig bild som möjligt av elevens lärandesituation. Förutom kartläggning ingår självbild, samtal, tolkning och analys samt åtgärdsförslag som ligger till grund för kommande åtgärdsprogram på organisationsgrupp- och individnivå.

Läsväskan

Utvalda delar av ovanstående kartläggningsmaterial finns i kommunens ”Läsväskor” som under våren 2009 distribuerats till samtliga kommunala skolor i Skellefteå. Kartläggningsmaterialet passar för åk 3-5 och för åk 6-9. De flesta F-5 - skolor delar väska med en annan skola och högstadieskolorna har en väska var. Specialpedagogen på skolan ansvarar för väskan.

---

* kräver kurs/utbildning

Screeningtest/kartlägningsverktyg

Vanligt förekommande screeningtest/ kartlägningsverktyg

Nedanstående lista är exempel på vanligt förekommande screeningstest/ kartlägningsverktyg och kommer i huvudsak från Svenska Dyslexiföreningen med vissa tillägg. Listan är ej heltäckande och innebär inget ställningstagande från Svenska Dyslexiföreningens sida år 2006. <http://dyslexiforeningen.se/egnafiler/utredningsmodell%20090821.pdf>

Namn Författare Information

Förskoleklass:

Fonolek (6 år och så* 1) Hemmingsson & Olofsson www.ostersund.se/lpc

IL-basis (6 år och så 1) Frost & Nielsen www.psykologiforlaget.se

Lyssna på orden (6 år och så 1) Häggström & Lundberg www.bornholmsmodellen.nu

Ordlek (6 år) Hemmingsson www.ostersund.se/lpc

Skolår 1 – 3:

Den röda stenen (så 1-3) Madison <http://madison.sida.nu>

DLS bas (så 1 och 2) Järpsten www.psykologiforlaget.se

DLS (så 2 och 3) Järpsten www.psykologiforlaget.se

Fonolek (6 år och så 1) Hemmingsson & Olofsson www.ostersund.se/lpc

H4/H5 Franzén (så 4 www.gleerups.se

IL-basis (6 år och så 1) Frost, Nielsen www.psykologiforlaget.se

Läs- och skrivprov (så 2) Madison <http://madison.sida.nu>

LäsKedjor (så 2-gy) Jacobson www.psykologiforlaget.se

Madisons ord – 2 minuter (så 1-3) Madison <http://madison.sida.nu>

OS 64 och OS 40 (så 1-5) Nielsen m.fl. www.studentlitteratur.se

SL 60 och SL 40 (så 1-5) Nielsen m.fl. www.studentlitteratur.se

Stavning L,M,H (så 1-9) Rockberg & Johansson www.ostersund.se/lpc

Vilken bild är rätt? (så 1-3) Lundberg m.fl. www.nok.se

Skolår 4-6:

DLS (så 4 – 6) Järpsten www.psykologiforlaget.se

Igelkotten (så 3-6) Madison <http://madison.sida.nu>

LäsKedjor (så 2-gy) Jacobson www.psykologiforlaget.se

Madisons ord – 2 minuter (så 4) Madison <http://madison.sida.nu>

Ordavkodning (så 4-9) Olofsson www.ostersund.se/lpc

Ordförståelsetest (så 6-gy) Karlsson & Åberg www.gleerups.se

OS 64 och OS 120 (så 1-5) Nielsen m.fl. www.studentlitteratur.se

SL 60 och SL 40 (så 1-5) Nielsen m.fl. www.studentlitteratur.se

Stavning L, M, H (så 1-9) Rockberg & Johansson www.ostersund.se/lpc

Diagnostisering av elever m läs- och skrivsvårigheter (så 4-6) Franzén www.gleerups.se

Ängelholmsprovet i läsförståelse Franzén (så 4) se ovan!

Ordavkodning från år 4, Åke Olofsson, www.ostersund.se/lpc (063-144120)

Skolår 7 – 9 och gy (även vux):

Boris (så 7-gy) Madison <http://madison.sida.nu>

Delfinön (så 7-gy) Madison <http://madison.sida.nu>

Djur (så 7-gy) Herrström www.ordfabriken.se

DLS (så 7 – 9 och gy år 1) Järpsten www.psykologiforlaget.se

Duvan (gy och vux) Lundberg & Wolff www.psykologiforlaget.se

LS (så 7-gy) Johansson www.psykologiforlaget.se

LäsKedjor (så 2-gy) Jacobson www.psykologiforlaget.se

Madisons ord – 2 minuter (så 7-gy) Madison www.psykologiforlaget.se

Morfolek (så 4-8) Hemmingsson www.ostersund.se/lpc

Stavning L, M, H (så 1-9) Rockberg & Johansson www.ostersund.se/lpc

*så = skolår

Referenslista

Litteratur som nämns i handlingsplanen

Heister Trygg. *Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) i teori och praktik*. Hjälpmedelsinstitutet.

Druid Glentow. Birgit (2006) *Förebygg och åtgärda läs- och skrivsvårigheter - Metodisk handbok*. Stockholm. Natur och Kultur.

Herrström. Merete (2004) *Rotfrukt. morfologisk arbetsbok för lärare på mellannivå*. Ordfabriken.

Jacobsson, Christer (2006). *Läskedjor, manual*. Stockholm: Psykologiförlaget

Lundberg, Ingvar & Herrlin, Katarina. (2003). *God läsutveckling*. Stockholm: Natur och Kultur.

Lundberg, Ingvar (2008) *God skrivutveckling, kartläggning och undervisning*. Stockholm: Natur och Kultur.

Lundberg, Ingvar (2001). *Vilken bild är rätt? En enkel klassdiagnos av läsförståelse*. Stockholm: Natur och Kultur.

Lundberg, Ingvar (2007). *Bornholmsmodellen. Vägen till läsning. Språklekar för förskoleklass*. Stockholm. Natur och Kultur.

Skolverket (2008) *Nya Språket lyfter. Diagnosmaterial i svenska och svenska som andraspråk för grundskolans årskurs 1-5. Lärarhandledning*. www.skolverket.se.

Svensson, Agneta. Festina Lente- Skynda långsamt, ett träningsprogram, Svensk Tradition

Witting, Maja. (1986) *Metod för läs- och skrivinläring*. Solna. Ekelunds förlag.

Internetreferenser

Johansson, Maj-Gun. *MG-programmet*. www.mglos.se

Lindbla, Pelle. *Trädet*. www.lindbla.se

Myrberg, M & Lange, A. (2006) *Identifiering, diagnostik samt specialpedagogiska insatser för elever med läs- och skrivsvårigheter. Konsensusprojektet*. <http://www.spsm.se/>

Myrberg, M (2007) *Dyslexi – En kunskapsöversikt*. Vetenskapsrådets rapportserie. www.vr.se

Nationella prov www.skolverket.se

Nationella diagnoser www.skolverket.se

Rockberg, Sonja. *Läs- och stavningsstegen*. www.srlas.se

Rhode-Wallström, Caroline. *Svenska steg för steg (SSFS)* www.alfamax.se

Skolverket (2002) *Obligatoriska särskolan - grundsärskolan och träningssskolan*. www.skolverket.se

Skrivprocessen <http://tay.fi/~r.marita.heikkinen/Ok1/skrivproc.html>

Wittingmetoden www.wittingforeningen.se

Maketemetoden <http://www.makete.se/>

Övriga referenser

Collins Block, Gambrell och M. Pressley. Eds (2002) *Improving Comprehension Instruktion*. NJ: Jossey-Bass och IRA.

Elbro, Carsten. (2004). *Läsning och läsundervisning*. Stockholm: Liber.

Frost, J. (2002). *Läsundervisning. Praktik och teorier*. Stockholm: Natur och Kultur.

Høien, Torleiv & Lundberg, Ingvar, 1990: *Läsning och lässvårigheter*. Stockholm.

Høien, Torleiv. & Lundberg, Ingvar. (1999). *Dyslexi. Från teori till praktik*. Stockholm: Natur och kultur.

Lindö, Rigmor, (2005) *Den meningsfulla språkväven*. Lund. Studentlitteratur

Lundberg, Ingvar, 1984: *Språk och läsning*. Malmö.

Stanovich, Keith.E., (2000). *Progress in Understanding reading*. New York: The Guilford Press.

Skolverket (2011) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*

Skolverket (2010) *Läroplan för förskolan 2:a reviderade upplagan inkl. ändringar enligt SKOLFS 2011:69*